

Imenice za živo: problem gramatičkog roda u francuskom i hrvatskom jeziku

Review Article

Sanja Šoštarić¹

*Odsjek za romanistiku, Katedra za francuski jezik
sanja.sostaric@ffzg.unizg.hr*

Iako su tijekom povijesti o gramatičkom rodu promišljali brojni filozofi i filolozi, ta je tema i danas zanimljiva i aktualna. U ovom se radu analizira rod imenica za živo u francuskom i hrvatskom, pri čemu se ukazuje na određene sličnosti i razlike između tih dvaju jezika. Rad se detaljnije bavi feminizacijom imenica nastojeći kroatofone čitatelje upoznati s različitim vidovima otpora s kojima se taj proces suočavao u francuskom društvu.

Ključne riječi: imenice za živo, gramatički rod, feminizacija, francuski jezik, hrvatski jezik

I. Uvod

Gramatički rod uobičajeno se definira kao sustav imenske klasifikacije koji se očituje u sročnosti, a svojstven je velikoj većini indoeuropskih jezika. Taj se pojam prvi put spominje kod Dionizija Tračanina, autora najstarije sačuvane gramatike grčkog jezika, nastale u 2. st. pr. Kr. (Matasović 2018: 141-142) Zanimanje filozofa i filologa za

¹ Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je komparativnu književnost i francuski jezik i književnost 1987. te bibliotekarstvo 1990. Na istom je fakultetu 2016. i doktorirala s temom o recepciji opusa Paula Bourgeta. Zaposlena je kao lektorica francuskog jezika na Odsjeku za romanistiku. Prevodi stručne i književne tekstove s francuskog. Objavljuje radove s temama iz francuske književnosti i gramatike. (crosbi: <https://www.bib.irb.hr/pregled/profil/33202>)

temu roda može se, dakle, pratiti od antičkih vremena do danas. Kad je u pitanju francuska filologija, rasprave o toj gramatičkoj osobini bile su posebno intenzivne početkom 20. stoljeća, a u njima je presudnu ulogu odigrao indoeuropeist Antoine Meillet. U svojim je radovima Meillet upotrebljavao opoziciju živo – neživo pri čemu je u kategoriji živo razlikovao muški i ženski rod. Nastojeći proniknuti u motiviranost gramatičkog roda, približio se antropologiji: rod je vidio kao rezultat kolektivnih predodžbi koje se razlikuju od kulture do kulture. (Létoublon 1988: 128) Kako je Meillet bio tek jedan u nizu filologa koji su se bavili temom gramatičkog roda, lingvist Michel Arrivé (1989: 6) pokušao je „uvesti malo reda” u „ocean teorija i mišljenja o rodu” u kojem je uočio dvije struje: dok jedni gramatički rod shvaćaju kao praznu, arbitrarnu, slučajnu, formalnu kategoriju te isključuju njegovo povezivanje s referentnim rodom, drugi ga povezuju sa značenjem, označenim, sadržajem, supstancom te vide kao punu kategoriju, težeći stoga nekoj vrsti apsolutne seksualizacije roda i jezika.²

Le Bon usage, kapitalno djelo gramatičara Mauricea Grevissea, problemu roda pristupa upravo polazeći od (Meilletove) opozicije živo – neživo. U poglavlju o imenici, Grevisse (2016: 641 §468, 671 §483) iznosi konstataciju da je gramatički rod motiviran ako odgovara tzv. prirodnom rodu, odnosno spolu (što vrijedi samo kod određenog broja imenica koje označavaju živo), a arbitraran kad je u pitanju neživo. Kao dokaz tvrdnje o arbitarnosti Grevisse navodi imenice koje pripadaju istom semantičkom polju, a različitog su roda: primjerice, *ruisseau* ‘potok’ je u francuskom jeziku muškog roda, a *rivière* ‘rijeka’ ženskog. Arbitrarnost se može ilustrirati i usporedbom različitih jezika: primjerice, u francuskom je imenica *soleil* muškog,

² Među njima u prvom redu valja spomenuti Jacquesa Damourettea i Édouarda Pichona koji su upotrebljavali termin *sexuiseemblance* vjerujući da se imenicama nesvjesno pripisuje metaforički spol ovisno o tome je li njihov sadržaj obojen maskulinim ili femininim. Primjerice, imenica *automne* ‘jesen’ muškog je roda, ali „sasvim je prirodno” da je neki pisci vide kao „lijepu zrelu ženu“, pa joj dodjeljuju ženski rod, drže Damourette i Pichon. (Grevisse/Goosse 2016: 667 §482)

a *lune* ženskog roda dok je u hrvatskom *sunce* srednjeg, a *mjesec* muškog roda. U prilog Grevisseovoj tvrdnji govori i činjenica da gramatički rod nije stabilna kategorija. Tako je, primjerice, imenica *amour* 'ljubav' u jednini muškog roda, a u množini ženskog (naročito u književnim djelima). Neke pak imenice mijenjaju značenje ovisno o tome jesu li muškog ili ženskog roda: primjerice, *le mode* je način, a *la mode* moda. Osim toga, mnoge su imenice tijekom povijesti promijenile rod: primjerice, *amulette* 'amajlija', *dent* 'zub', *erreur* 'pogreška' nekoć su bile muškog roda, a *doute* 'sumnja', *poison* 'otrov', *silence* 'tišina' ženskog, dok je danas obrnuto.

Za razliku od Grevissea koji poglavlje o rodu imenica strukturira polazeći od opozicije živo – neživo, u *Hrvatskoj gramatici* koju uz Eugeniju Barić potpisuje još šest autora (Barić i dr. 2005: 103 §244) polazi se od konstatacije da za tvorbu oblika imenica služe nastavci triju vrsta (prema nastavku u genitivu jednine): *a* (sklonidba po kojoj se sklanjaju imenice muškog i srednjeg roda), *e* (sklonidba po kojoj se većinom sklanjaju imenice ženskog i neke muškog roda) te *i* (sklonidba po kojoj se sklanjaju imenice ženskog roda). Dakle, rod imenica u velikoj je mjeri predvidiv na temelju njihove pripadnosti jednom od deklinacijskih obrazaca. Autori ove gramatike zatim u poglavlju o tvorbi imenica obrađuju imenice za muške i ženske osobe, etnike, imenice za životinje, biljke, stvari te zbirne, mjesne, mislene i radne imenice.

Dok u hrvatskom jeziku postoje tri roda, francuski jezik ima muški i ženski rod, što izvorni govornik u načelu ne dovodi u pitanje: tu binarnu opoziciju drži prirodnom jer odgovara razlici u spolu. (Arrivé 1997: 81-82) Tijekom učenja drugih jezika shvaća, međutim, da neki jezici (primjerice, slavenski) imaju tri roda ili uopće nemaju kategoriju roda kakva postoji u njihovom materinskom jeziku (primjerice, engleski).³ Zanimljivo je, stoga, proučiti kako izvorni

³ Proučavajući rod u 256 jezika lingvist Greville Corbett je došao do sljedećih podataka: oko polovice analiziranih jezika (144) nema tu gramatičku kategoriju, 50 jezika ima dva roda, 26 jezika tri, 12 jezika četiri, a 24 jezika imaju pet ili više rodova. (Corbett 2005)

govornici francuskog jezika prepoznaju rod imenica koje označavaju neživo, odnosno imenica čiji je rod arbitraran.

Izvorni govornik ne pamti rod svake riječi zasebno, nego se oslanja na formalne i semantičke karakteristike imenice koje mu pomažu u određivanju gramatičkog roda. Formalna obilježja obuhvaćaju morfološke i fonološke elemente imenice. Na temelju svog jezičnog iskustva, izvorni govornik brzo povezuje određene grafeme (npr. *-is*, *-ment*, *-isme*, *-age*, *-in*, *-ou*, *-er* itd.) uz muški rod, a neke druge (npr. *-ie*, *-ée*, *-ette*, *-esse*, *-elle*, *-ade*, *-aison* itd.) uz ženski rod imenica. Kad su u pitanju fonološki elementi, lako uočava da su određeni završetci u većini slučajeva karakteristični za muški (m / f / r / g itd.) ili ženski rod (i / n / v / j itd.) imenica. S druge strane, lingvistička istraživanja semantičkih obilježja imenica pokazala su da izvorni govornik francuskog jezika vrlo rano usvaja indikacije korisne za prepoznavanje roda: primjerice, da su ženskog roda imenice koje označavaju znanosti i umjetnosti, a muškog imenice za boje, jezike, drveće, metale, dane, mjesece, godišnja doba itd.

Dok izvorni govornici francuskog jezika spontano i intuitivno prepoznaju formalne elemente koji ukazuju na rod imenice, oslanjajući se istovremeno i na poznavanje značenja imenice, oni koji uče francuski kao strani jezik imaju popriličnih problema sa svladavanjem roda imenica pa se koriste različitim strategijama: uče pravila o rodu imenica, a katkad i pamte rod za svaku imenicu zasebno. U procesu učenja stranog jezika nemoguće je izbjeći utjecaj materinskog jezika pa tako kroatofoni govornici znaju francuskim imenicama dodijeliti rod koji one imaju u hrvatskom jeziku: primjerice, naši studenti imenicama *livre*, *groupe*, *domaine*, *vase* vrlo često pogrešno dodjeljuju ženski rod jer su one u hrvatskom ženskog roda (*knjiga*, *grupa*, *domena*, *vaza*).

Na temelju zapažanja o formalnim i semantičkim obilježjima koja usmjeravaju izvornog govornika, može se zaključiti da on bez poteškoća

točno određuje rod svake imenice u materinskom jeziku.⁴ Štoviše, on ne samo da usvaja rod tisuća imenica, nego može „osmisliti rod posuđenoj i izmišljenoj imenici, odnosno dodijeliti joj isti rod koji bi joj dodijelili i drugi izvorni govornici“ jer postoji model za dodjeljivanje roda imenicama „kojim izvorni govornici nesvjesno raspolažu, pa imenički rod ne moraju pamti ni učiti“. (Pišković 2011: 75)

II. Imenice za živo

Brojni primjeri navedeni u prethodnim redcima govore u prilog tvrdnji da je gramatički rod imenica koje označavaju neživo arbitrarano. S druge strane, u skupini imenica koje označavaju živo, rod je najčešće motiviran, odnosno određen prema spolu imenovanih živih bića. U kategoriji živog razlikujemo dvije potkategorije: imenice koje označavaju životinje i imenice koje označavaju ljude.

II.1. Životinje

U potkategoriji životinja, rod se može povezati s njihovim spolom (npr. fr. *cheval*, m. – *jument*, f.; hr. *konj*, m. – *kobila*, f.), ali vrlo je čest

⁴ U praksi se, međutim, pokazalo da se i izvorni govornici katkad kolebaju kad je u pitanju rod imenica. Tako se izvorni govornici francuskog jezika znaju dvoumiti kod imenica koje započinju samoglasnikom ili muklim *h* (npr. *idylle*, f.; *horoscope*, m.) jer u tom slučaju determinanti ne ukazuju o kojem se rodu radi (npr. *son idylle*, *l'horoscope*). Kod njih je uočljiva još jedna tendencija: budući da je sufiks *-e* karakterističan za ženski rod, izvorni govornici ga katkad u pisanju dodaju na imenice ženskog roda koje završavaju samoglasnikom (*vertu*, *loi*), a imenice muškog roda koje završavaju ženskim sufiksom *-e* ili *-ie* (*musée*, *incendie*) pišu bez finalnog *-e*. (Grevisse/Goosse 2016: 663, §481; Jeanmaire 2010: 74)

I izvorni govornici hrvatskog jezika mogu se suočiti s određenim problemima u prepoznavanju roda. U hrvatskom, naime, postoje dvorodne imenice kao što su *čar*, *glad*, *pelud*, *splav* ili imenice izvedene sufiksom *-ež*, kao što su *gnjilež*, *trulež*, *svrbež*, *garež*, kod kojih se dvoumimo između muškog i ženskog roda. Kod nekih pak imenica postoji kolebanje između muškog i srednjeg roda: *finale*, *bijenale*, *jugo*, *kino*. Posebno treba izdvojiti imenicu *bol* koja s promjenom roda mijenja i značenje: u muškom rodu označava fizičku, a u ženskom psihičku bol.

slučaj da samo jedan rod imenice (epicen) označava neku životinjsku vrstu bez obzira na spolnu razliku (npr. fr. *mouche*, f., *crocodile*, m.; hr. *muha*, f., *krokodil*, m.). Kad su u pitanju francuske imenice koje označavaju životinje, moglo bi se reći da je ključni rad o toj temi napisao lingvist Jean Dubois. Analizirajući svoj katalog od 125.000 jedinica, Dubois je pronašao 7.889 imenica koje označavaju životinje (zoologija, lov, uzgoj), od čega ih je 6.143 muškog, a 1.700 ženskog roda. Među tih gotovo 8.000 imenica, samo ih 23 ima različite oblike za muški i ženski spol i rod (po obrascu *tigre*, *tigresse*). Dubois (1989: 88) zaključuje da je riječ o iznimno malom broju te da je u prvom redu riječ o imenicama koje se odnose na sisavce, odnosno o onima koje su povezane s uzgojem i lovom. Tome popisu valja dodati i dvadesetak imenica koje ženski rod ne tvore dodavanjem sufiksa, nego imaju morfološki različite oblike za muški i ženski rod: npr. *le coq* – *la poule* ‘kokot – kokoš’, *le taureau* – *la vache* ‘bik – krava’.

O važnosti koju za čovjeka ima uzgoj životinja svjedoči i veliko leksičko bogatstvo svojstveno tom području. Kao primjer možemo uzeti kategoriju goveda u kojoj opoziciji *la vache* (krava, f.) – *le taureau* (bik, m.) treba dodati i sljedeće imenice: *le boeuf* (vol, m.), *le veau* (tele, n.), *le bouvillon* / *le châtron* (junac, m.), *le taurillon* (junac, m.), *la génisse* / *la taure* (junica, f.). Hrvatski jezik ne poznaje distinkciju *le bouvillon* (mladi vol) – *le taurillon* (mladi bik), ali u kategoriji *les veaux* (telad) razlikuje muški, ženski i srednji rod: *telac*, *telica*, *goveče* (generička imenica koja označava mladu ženku i mladog mužjaka).⁵

Kada čovjeku nije bitan spol životinja, kao generički pojam može se upotrebljavati imenica muškog ili ženskog roda, pa se tako i u francuskom i u hrvatskom kao generička koristi imenica muškog roda

⁵ O važnosti koju goveda (kao i ostale domaće životinje) imaju za čovjeka govori i činjenica da im daje vlastito ime. Krave, primjerice, dobivaju ime koje je povezano s bojom njihove dlake (Blanchette, Rouge, Noire, Blondine; Bjelova, Crljenka, Garova, Plavka itd.) ili psihološkim osobinama (Mignonne, Doucette, Joyeuse, Rêveuse; Blagulja, Mazulja, Prga, Munja). Katkad se pak za imenom poseže u životinjski (Bichette, Hirondelle, Mouton; Lasta, Maca, Zekica) ili biljni svijet (Violette, Pâquerette, Primevère; Jabuka, Roža, Viola). (Bertaux 1992; Čilaš Šimpraga / Horvat 2014)

chien / pas, ali generički pojam za mačku u hrvatskom je ženskog, a u francuskom muškog roda (*chat*, m.). S druge strane, biolozi i zoolozi uz epicene dodaju oznaku za spol jer im je on važan: primjerice, *le crocodile femelle*, *le crocodile mâle* tj. ženka krokodila, mužjak krokodila.

II.2. Ljudi

II.2.1. Rod i spol

Kad je u pitanju tvorba ženskog roda imenica koje označavaju ljudska bića, u francuskom jeziku postoji niz pravila (i iznimaka) koja bi se ugrubo mogla svesti na tri postupka: dodavanje nastavka *-e* na imenicu muškog roda (*étudiant*, *étudiante*), dodavanje i promjena sufiksa (*danseur*, *danseuse*; *défendeur*, *défenderesse*; *traducteur*, *traductrice*) i izražavanje roda determinantima (*le/la malade*).⁶ Zasebnu kategoriju čine imenice koje imaju različite osnove u muškom i ženskom rodu (*mari*, *femme*). U svim navedenim primjerima rod imenica podudara se sa spolom označenih osoba. Postoje, međutim, i drukčiji slučajevi. Tako se, primjerice, imenicom ženskog roda *sentinelle* označava stražar, a imenicom muškog roda *mannequin* manekenka.⁷

I u hrvatskom je jeziku prisutno semantičko načelo dodjeljivanja roda (imenice koje označavaju muško biće muškog su roda, a imenice koje znače žensko biće ženskog su roda), ali može se naći i određeni broj izuzetaka od tog pravila: primjerice, *momče*, n.,

⁶ S obzirom na koncepciju ovog rada i ograničenja vezana uz njegov opseg, prikaz pravila za tvorbu ženskog roda imenica je pojednostavnjen. Za detaljan (p)opis pravila v. Grevisse/Goosse (2016: 698-717 §491-504).

⁷ Bernard Cerquiglini (2018: 55-57) pojašnjava da nije riječ o iznimkama u pravom smislu riječi: imenica *sentinelle* (posuđena iz talijanskog izraza *far la sentinella*) prvo je označavala stražarnicu, a onda je postala oznakom za stražara. S druge strane, imenica *mannequin* (posuđena iz nizozemskog) prvo se koristila za lutku u krojačkim radionicama, a zatim se počela upotrebljavati za manekenke i manekene, da bi se potom u suvremenim književnim djelima pojavio i feminizirani oblik *mannequine* kojim se označava manekenka. Dakle, imenicama *sentinelle* i *mannequin* prvo se imenovalo neživo, a zatim su po načelu metonimije postale oznakom za živo.

djevojče, n., *curičak*, m. Kod imenica kod kojih se spol ne zna ili nije važan, rod se određuje prema formalnim kriterijima, odnosno prema završetku: imenice koje završavaju na suglasnik gotovo uvijek su muškog roda, imenice koje završavaju na *-a* ženskog, a imenice na *-o* ili *-e* srednjeg roda. (Barić i dr. 2005: 101 §235) Kad su u pitanju imenice ženskog roda koje su motivirane imenicom za mušku osobu, one se tvore sufiksima *-a* (*kum*, *kuma*), *-ica* (*krojač*, *krojačica*), *-inja* (*junak*, *junakinja*), *-ka* (*novinar*, *novinarka*), *-kinja* (*daktilograf*, *daktilografkinja*), a najplodniji je sufiks *-ica*. (Barić i dr. 2005: 310 §918)

Kao i u kategoriji neživog, vidimo da i u kategoriji živog postoje neka kolebanja i odstupanja od (temeljnih) pravila kad je u pitanju rod imenica. Uz već spomenute iznimke (*sentinelle*, *mannequin*; *momče*, *djevojče*, *curičak*), valja skrenuti pozornost na dvije zanimljive potkategorije imenica kojima se označavaju muške i ženske osobe: na epicene i defektivne imenice. (Pišković 2011) Epiceni se definiraju kao imenice stabilnog gramatičkog roda koje mogu imati oba referencijalna roda. I francuski i hrvatski jezik bogati su epicenima koji mogu biti muškog (fr. *individu*, *génie*, *dentiste*; hr. *bogalj*, *karakter*, *snob*), ženskog (fr. *brute*, *créature*, *star*; hr. *hulja*, *jedinka*, *maskota*) ili srednjeg roda (hr. *biće*, *pile*, *unuče*). S druge strane, defektivnima se smatraju imenice koje imaju samo ženski ili muški rod, pa ih se može podijeliti u dvije potkategorije: *feminina tantum* i *masculina tantum*. U prvoj se skupini, primjerice, nalaze imenice *accouchée* 'rodilja', *nourrice* 'dojilja', *sage-femme* 'primalja', *starlette* 'starleta', a u drugoj *eunuque* 'eunuh', *cardinal* 'kardinal', *pape* 'papa', *amiral* 'admiral', *ténor* 'tenor' itd.

II.2.2. Feminizacija imenica

Jedan od vidova problematike gramatičkog roda su i tzv. profesijski mocijski parovi, odnosno parovi imenica koje označavaju i vršitelja radnje i zanimanje. Riječ je o temi koja nadilazi filologiju i zadire u područje jednake zastupljenosti i ravnopravnosti spolova u

različitim vidovima društvenog života. Kad su se, naime, žene počele probijati na funkcije i poslove koji su tradicionalno bili rezervirani za muškarce, filolozi su postali svjesni nedostatka ženskih mocijskih parnjaka i nužnosti feminizacije imenica. Feminizacija se može definirati kao skup lingvističkih postupaka proizišlih iz feminizma čiji je cilj demaskulinizirati izraze koji se odnose na ljudska bića i žene učiniti vidljivima u jeziku. (Abbou, Candea 2021) U procesu feminizacije imenica aktivnu je ulogu odigrao feministički pokret i tzv. feministička kritika jezika koji su usprkos raznolikosti stajališta i načina borbe imali zajednički cilj: promjenu jezičnog ponašanja govornika koja je moguća isključivo uz istovremenu promjenu društva i njegovih institucija. (Bertoša 2001: 65-66)

Premda bi se po broju recentnih radova o ovoj temi moglo zaključiti da je zanimanje za nju novijeg datuma, francuski filolog Ferdinand Brunot već je početkom 20. stoljeća pisao o ulasku žena u svijet rada i potrebi feminizacije naziva zanimanja. (Cerquiglini 2018: 46) Kad je u pitanju hrvatski jezik, o problemima mocijskih parova počelo se pisati još 1930-ih, ali posebno valja istaknuti tekstove o jezičnom „pomuškarčivanju“ i „poženčivanju“ koje je 1967. godine u *Vjesniku* objavio filolog Stjepan Babić. (Glovacki-Bernardi 2018; Pišković 2011: 113; Mihaljević 2021)

Zanimljivo je da se prvi frankofoni priručnik koji preporučuje sustavnu feminizaciju nije pojavio u Francuskoj nego u Kanadi. Tiskan je 1991., desetak godina nakon što je kanadski Ured za francuski jezik (*Office de la langue française*) objavio pozitivno stajalište o feminizaciji, ističući da je nepostojanje imenica za zanimanja u ženskom rodu posljedica povijesnih, a ne jezičnih razloga. (Cerquiglini 2018: 17-19) U Francuskoj je proces feminizacije bio znatno sporiji jer je nailazio na snažan otpor u određenim sredinama, u čemu je prednjačila Francuska akademija kao institucija čija je glavna zadaća briga o jeziku, odnosno „obrana francuskog jezika“. Od 1984. do 2019. akademici su vodili pravi rat sa zagovornicima feminizacije naziva zanimanja, titula i funkcija. Tijekom navedenog razdoblja ključna

su bila tri događaja. God. 1984. na poticaj ministrice Yvette Roudy osnovano je povjerenstvo za terminologiju koje je imalo zadatak feminizirati nazive zanimanja. Kada je dvije godine kasnije Vlada objavila preporuke tog povjerenstva (*Circulaire du 11 mars 1986 relative à la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre*), Akademija ih je odbila prihvatiti. Drugi važan događaj zbio se 1999., kada je za mandata premijera Lionela Jospina u sklopu projekta koji je vodio lingvist Bernard Cerquiglini objavljen priručnik za feminizaciju naslovljen *Femme, j'écris ton nom* u kojem se nalazi detaljan popis zanimanja u muškom i ženskom rodu. Navedenim dokumentima valja dodati i treći – *Guide pratique pour une communication publique sans stéréotype de sexe* – objavljen 2015., u kojem se uz deset preporuka za korištenje jezika lišenog spolnih stereotipa nalazi i tablica s determinantima, pridjevima i imenicama u muškom i ženskom rodu.

Hrvatskim pandanom navedenih preporuka i priručnika mogao bi se smatrati dokument pod nazivom *Nacionalna klasifikacija zanimanja* koji je objavljen 1998., a potom dopunjen i izmijenjen 2008. godine. Navedena se klasifikacija temelji na „nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova 2006. – 2010. (...) kojom je u cilju postizanja jednakih mogućnosti zapošljavanja žena određena mjera da se zanimanja na svim razinama klasifikacije zanimanja iskažu ženskom i muškom inačicom naziva“. U izradi *Nacionalne klasifikacije zanimanja* – u kojoj se nalazi iscrpna tablica od stotinjak stranica – uz Državni zavod za statistiku sudjelovali su Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Hrvatski zavod za zapošljavanje. (*Nacionalna klasifikacija zanimanja* 2008)

Dok je objavljivanje naše *Nacionalne klasifikacije zanimanja* prošlo mirno, u Francuskoj su se tijekom više od trideset godina vodile brojne polemike o feminizaciji imenica u kojima su i mnogi protivnici i zagovornici feminizacije – prvi predvođeni akademikima, drugi feministicama – često nastupali žučljivo i isključivo. U nizu tekstova koje su u tom razdoblju objavili akademici, feministica Éliane Viennot

uočava sustavno ponavljanje sljedećih argumenata: gramatički rod nema nikakve veze sa spolom jer je arbitraran; muški rod je neutralan i jezično neobilježen pa stoga može predstavljati oba spola; feminizacijom se obezvređuje žene; feminizacija je previše složen postupak i često se pitamo koji sufiks odabrati; nitko ne može vladati i upravljati jezikom (osim Akademije); opasno je mijenjati jezik; nazivi funkcija moraju ostati neutralni (odnosno u muškom rodu); ambasadorica je naziv za ambasadorovu ženu;⁸ neke feminizirane imenice su iritantne i ružne;⁹ i žene se protive feminizaciji;¹⁰ riječ je o pomodnom trendu koji dolazi iz Amerike; neke feminizirane imenice su smiješne. (Viennot i dr. 2017: 79-103)

Po mišljenju Éliane Viennot, u istupima akademika često se uočava manjak tolerancije (čak i mizoginija) te filološka nekompetentnost. Kako bismo ilustrirali njezinu tvrdnju, navest ćemo jedan relativno bezazlen primjer. Oko imenice *cafetière* se 1990-ih u Francuskoj i

⁸ Imenica *ambassadrice* nekoć se koristila isključivo za imenovanje ambasadorove žene, kao što su se i imenice *préfète*, *députée* i *générale* koristile za imenovanje prefektove, zastupnikove i generalove žene.

Zanimljivo je spomenuti da sredinom 19. stoljeća imenica *étudiante* nije označavala studenticu nego prostitutku čiji su klijenti uglavnom bili studenti. Kad su se krajem 19. stoljeća prve žene počele upisivati na fakultete, za njih se koristio naziv *femmes étudiants* i *étudiants de sexe féminin*. (Candea / Véron 2019: 111-112)

⁹ Takvima se, drži Éliane Viennot, najčešće opisuju imenice koje označavaju zanimanja s kojima akademici povezuju neku stvarnu ili zamišljenu moć: primjerice, *ambassadeur*, *auteur*, *chef*, *député*, *docteur*, *ministre*, *président*, *professeur*, *écrivain*, *ingénieur*, *recteur*, *médecin*, *poète*, *général*, *juge* itd. Otpor je bio posebno snažan kad su u pitanju imenice *autrice* ('autorica') i *écrivaine* ('književnica') koje se nalaze u središtu djelatnosti koja je tijekom povijesti bila muški monopol: javne riječi. (Viennot 2017: 97; Viennot 2018: 75)

¹⁰ U Francuskoj je 2018. g. veliko zanimanje izazvalo inzistiranje ministrice Brune Poirson da ju se oslovljava u ženskom rodu – „Madame la ministre“. S druge strane, Giorgia Meloni – koja je u listopadu 2022. imenovana talijanskom premijerkom – odlučila se za oslovljavanje u muškom rodu – „il presidente del Consiglio“. (<https://www.publicsenat.fr/article/parlementaire/appelez-moi-madame-la-ministre-brune-poirson-replique-a-gerard-longuet-135695>; <https://www.corriere.it/politica/22-ottobre-28/giorgia-meloni-il-signor-presidente-consiglio-ministri-nota-palazzo-c-higi-a7a0c890-56c3-11ed-a727-0a765ede32f8.shtml>)

Belgiji razvila velika polemika (neki su je čak nazivali ratom – „*guerre de la cafetière*“). Naime, imenica *cafetier*, m. označava osobu – vlasnika kavane (kavanara, kafetjera), a *cafetière*, f. predmet (džezvu, kafetijeru), što je izazivalo podsmijeh protivnika feminizacije naziva zanimanja, iako je imenica *cafetière* u značenju „vlasnica kavane“ zabilježena još u 18. stoljeću. Osim toga, protivnici feminizacije prešućivali su da postoji sličan mocijski par koji je općeprihvaćen. Riječ je o paru *cuisinier – cuisinière* u kojem imenica muškog roda označava kuhara, a imenica ženskog roda i kuharicu i štednjak, dakle i osobu i predmet.¹¹ Jednako tako, zanemarivali su činjenicu da kontekst u kojem se riječ koristi može riješiti eventualnu nedoumicu radi li se o osobi ili predmetu.

Zanimljiv je i primjer deprecijacije u mocijskom paru *couturier – couturière* u kojem imenica u muškom rodu označava modnog kreatora, a njezin ženski parnjak švelju, krojačicu. Tako rječnik *Le Petit Robert* u sklopu leksikografske natuknice *couturier*, m. navodi da je Coco Chanel bila „un grand couturier“, a imenicu *couturière*, f. odvaja u zasebnu natuknicu, što potvrđuje tendenciju da se za prestižna zanimanja i funkcije zadrži imenica u muškom rodu koji se u tim slučajevima proglašava generičkim. (Dister 2017) Osim toga, uočljivo je da se u slučaju feminizacije naziva takvih zanimanja prednost često daje nastavku *-e* koji ne mijenja izgovor imenice u ženskom rodu (npr. *auteure, professeure*, itd.), što predstavlja neku vrstu minimalističke feminizacije.

Usprkos tome što je Francuska akademija (bila) izrazito sklona leksičkom konzervativizmu¹² – što je možda najvidljivije u njezinoj

¹¹ Dok bi se ovaj primjer mogao ocijeniti zabavnim, postoji cijeli niz mocijskih parova u kojima je vidljiv jezični seksizam, primjerice: *courtisan*, m. 'dvorjanin' – *courtisane*, f. 'kurtizana'; *homme public*, m. 'javna osoba' – *femme publique*, f. 'bludnica', *gars*, m. 'dječak' – *garce*, f. 'djevojčura' itd.

¹² Bernard Cerquiglini (2018: 181-182) ukazuje na paradoksalno ponašanje Francuske akademije koja izražava zadovoljstvo zbog zastupljenosti francuskog jezika u Kanadi i Belgiji, ali istovremeno ne želi odstupiti od svojih purističkih načela, pa ne prihvaća leksičke inovacije koje dolaze iz tih frankofonih zajednica koje se nisu zadovoljile

deklaraciji iz 1984. koju su napisali ugledni akademici Georges Dumézil i Claude Lévi-Strauss – ta je institucija 2019. godine ipak prihvatila (uz samo dva glasa protiv) izvješće svog povjerenstva za feminizaciju naziva zanimanja i nositelja (javnih) funkcija. Na donošenje te odluke zacijelo je utjecao čitav niz novinskih i znanstvenih članaka, knjiga, simpozija i javnih rasprava o temi feminizacije¹³ kao i intenzivno promicanje tzv. inkluzivnog pisanja. Zahvaljujući velikom angažmanu aktivista, političara i lingvisti u Francuskoj je između 1986. i 2020. objavljeno gotovo sto pedeset preporuka i priručnika koji promiču feminizaciju i inkluzivni jezik.¹⁴ (Abbou / Candea 2021)

Tvrđokoran otpor koji je Francuska akademija pružala feminizaciji imenica teško je razumjeti, tim više što njezina stajališta nemaju čvrstih jezičnih uporišta. Naime, francuski je jezik, kako tvrdi Cerquigliani (2018: 91), sklon ženskom rodu, odnosno pogodan za feminizaciju: frankofoni govornik posjeduje morfološka pravila koja mu omogućuju da intuitivno feminizira gotovo sve imenice za osobe koje postoje u francuskom. Štoviše, Cerquigliani (2018: 109-115) tvrdi da feminizacija nije nikakva novost: neki ženski rod imenice koji nam danas djeluje pomalo drsko, prije više je stoljeća bio sasvim običan. Iz istraživanja filologa vidljivo je, naime, da su tijekom srednjeg vijeka i renesanse postojali brojni feminizirani oblici naziva zanimanja koji su zatim u

objavljivanjem priručnika za feminizaciju imenica nego su donijele i pravne akte koji propisuju njihovu primjenu.

¹³ Izvješće povjerenstva v. <http://academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-et-de-fonctions>. O raspravama koje su vođene o ovoj temi v. Cerquigliani (2018).

¹⁴ Valja istaknuti da je riječ o dva različita pristupa: dok pobornici feminizacije naglasak stavljaju na sustavnu upotrebu postojećih ženskih profesijskih parnjaka i tvorbu novih, inkluzivno pisanje temelji se na otporu binarnoj koncepciji jezika. Pobornici feminizacije usredotočeni su na leksik i izradu popisa / rječnika (v. *Femme, j'écris ton nom*), a zagovornike inkluzivnog pisanja ponajprije zanima sintaksa / gramatika (v. *Guide de grammaire neutre et inclusive*). U intenzivnom zalaganju za feminizaciju najangažiraniji su razni feministički pokreti koji su posebno aktivni od 1970-ih do danas, a proces promicanja inkluzivnog pisanja započinje sredinom 2010-ih na inicijativu nebinarnih osoba.

17. stoljeću – u vrijeme osnutka Francuske akademije i normiranja francuskog jezika – nestali. Po mišljenju Éliane Viennot, taj je proces maskulinizacije završen u 19. stoljeću pomoću školskih gramatika.

Usprkos mnogim društvenim promjenama od kraja 19. stoljeća do danas, u podučavanju francuske gramatike još se ponavlja pravilo da je muški rod pretežan prema ženskom. Tako je i u hrvatskom jeziku, u kojem je vidljiva dominacija muškog roda u odnosu prema ženskom i srednjem rodu. To se pravilo temelji na tri elementa: kada su dvije imenice različitog roda, glagol, pridjev i zamjenica se stavljaju u muški rod množine; muški rod je jezično neobilježen te stoga ima generičku vrijednost; imenice ženskog roda tvore se od imenica muškog roda. To, međutim, nisu dovoljno jaki razlozi da se odustane od procesa feminizacije jer se viđenje društva i odnosa između spolova mora odraziti i u jeziku koji, uostalom, posjeduje sve mehanizme potrebne za izražavanje društvenih promjena.

III. Zaključna razmatranja

U poglavlju o rodu imenica Maurice Grevisse (2016: 637 §464) navodi da u francuskom jeziku postoje dva roda: muški, kojem pripadaju imenice ispred kojih se nalazi član *le* ili *un* te ženski, koji obuhvaća imenice ispred kojih se nalazi *la* ili *une*. Sudi li se samo po tom paragrafu, usvajanje roda imenica ne bi trebalo predstavljati problem. Međutim, to je točno samo kad su u pitanju izvorni govornici koji posjeduju implicitno i intuitivno znanje o rodu koje mogu primijeniti čak i u dodjeljivanju roda posuđenim i izmišljenim imenicama. S druge strane, za neizvorne je govornike problem znatno složeniji. Ne mogu se u potpunosti osloniti na semantičku komponentu jer, po Grevisseovim riječima (2016: 681 §487), u prosjeku tek svaka peta francuska imenica svoj gramatički rod duguje spolnoj diferencijaciji. Stoga nastoje uočiti i usvojiti formalna pravila (fonetska, grafička, morfološka) svojstvena imenicama koje označavaju neživo, a katkad uče i rod svake imenice zasebno. Postoje, međutim, i brojne iznimke od pravila, kao i određeni

broj imenica oko čijeg se roda kolebaju čak i izvorni govornici.

Pri učenju stranog jezika nužno se nameću usporedbe s materinskim. Kad su u pitanju francuski i hrvatski jezik, zajedničko im je da poznaju kategoriju gramatičkog roda. Osim toga, u oba jezika kod označavanja neživog vrijedi načelo arbitrarnosti, a kod označavanja živih bića načelo motiviranosti jer se gramatički rod gotovo uvijek podudara s referencijalnim. U oba jezika, kao uostalom i u mnogim drugim jezicima, postoji formalno i semantičko načelo dodjeljivanja roda imenicama.

Kad je riječ imenicama za živo, točnije o profesijskim mocijskim parovima, pokazalo se da i francuski i hrvatski jezik posjeduju mehanizme za tvorbu ženskih parnjaka, ali i da postoji stanoviti otpor njihovoj upotrebi koji je, može se zaključiti, jači u Francuskoj nego u Hrvatskoj. Dok protivnici feminizacije svoja stajališta najčešće potkrepljuju argumentima koje uglavnom nije teško pobiti, njezini zagovornici ukazuju na androcentričnost jezika kao posljedicu povijesnih okolnosti te ističu potrebu da se jezik mijenja, odnosno da odražava promjene koje se događaju u društvu.

Literatura

Abbou, Julie / Candea, Maria (2021). Féminisation, in: Langage et société, HS1 (Hors série), pp. 141-145. URL: <https://www.cairn.info/revue-langage-et-societe-2021-HS1-page-141.html> (pristup 8. 10. 2022.)

Académie française: les missions. URL: <https://www.academie-francaise.fr/linstitution/les-missions> (pristup 18. 10. 2022.)

Arrivé, Michel (1997). Coup d'oeil sur les conceptions du genre grammatical, in: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 141 (1), pp. 81–96.

Arrivé, Michel (1989). De quelques oscillations des théories du genre dans l'histoire récente de la linguistique, in: *Linx*, 21, pp. 5–15.

Barić, Eugenija i dr. (2005). *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.

Bertaux, Jean-Jacques (1992). Des noms donnés aux vaches, in: *Cahier des Annales de Normandie*, 24, pp. 161-175.

Bertoša, Mislava (2001). Jezične promjene i feministička kritika jezika, in: *Revija za sociologiju*, 32 (1-2), pp. 63-75.

Candea, Maria / Véron, Laélia (2019). *Le français est à nous!: petit manuel d'émancipation linguistique*, Paris: La Découverte.

Cerquiglini, Bernard (2018). *Le ministre est enceinte ou la grande querelle de la féminisation des noms*, Paris: Seuil.

Circulaire du 11 mars 1986 relative à la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000866501> (pristup 19. 10. 2022.)

Corbett, Greville (1991). *Gender*, Cambridge: Cambridge University Press.

Corbett, Greville (2005). Number of genders, in: the *World Atlas of Language Structures*. URL: wals.info/chapter/30 (pristup 15. 10. 2022.)

Čilaš Šimpraga, Ankica / Horvat, Joža (2014). Iz hrvatske zoonimije: imenovanje krava, in: *Folia onomastica croatica*, 23, pp. 39-75.

Damić Bohač, Darja (1999). Bilješka o gramatičkom rodu, ili kako je Madame le Ministre postala Madame La Ministre, in: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike* [ur. Lada Badurina, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, Diana Stolac], Zagreb / Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, pp. 177-188.

Dister, Anne (2017). De l'ambassadrice à la youtubeuse: ce que disent les dictionnaires de référence sur le féminin des noms d'agents, in: *Revue de Sémantique et Pragmatique*, 41-42, pp. 41-58.

Dubois, Jean (1989). Le genre dans les noms d'animaux, in: *Linx*, 21, pp. 87-91.

Féminisation des titres et des fonctions. URL: <https://www.laicite-republique.org/feminisation-des-titres-et-des-fonctions-academie-francaise-14-juin-84.html> (pristup 18. 10. 2022.)

Femme, j'écris ton nom: guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions. URL: <https://www.vie-publique.fr/sites/default/files/rapport/pdf/994001174.pdf> (pristup 19. 10. 2022.)

Glovacki-Bernardi, Zrinjka (2018). Od gospođice učiteljice do pilotkinje, in: *Izvedbe roda u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 46. seminara Zagrebačke slavističke škole* [ur. Ivana Brković i Tatjana Pišković], Zagreb: FF press, pp. 65-74.

Grevisse, Maurice / Goosse, André (2016). *Le Bon Usage*, Paris: De Boeck Supérieur.

Guide de grammaire neutre et inclusive. URL: <https://diverggenres.org/wp-content/uploads/2021/04/guide-grammaireinclusive-final.pdf> (pristup 18. 10. 2022.)

Guide pratique pour une communication publique sans stéréotype de sexe. URL: <http://bit.ly/2fejwZ7> (pristup 28. 10. 2020.)

Houdebine-Gravaud, Anne-Marie (2003-2004). Trente ans de recherche sur la différence sexuelle ou le langage des femme et la sexuation dans la langue, les discours, les images, in: *Langage et société*, 106, pp. 33-61.

Jeanmaire, Guillaume (2010). Vox populi vox Dei? L'identification du genre grammatical en français, in: *Langue française*, 168, pp. 71-86.

Létoublon, Françoise (1988). Le soleil et la lune, l'eau et le feu selon Meillet: de la grammaire comparée à l'anthropologie, in: *Histoire Épistémologie Langage*, 10 (2), pp. 127-139. URL: <https://www.>

persee.fr/doc/hel_0750-8069_1988_num_10_2_2266 (pristup 19. 10. 2022.)

Matasović, Ranko (2018). Gramatički rod od indoeuropskoga do hrvatskoga, in: *Izvedbe roda u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 46. seminara Zagrebačke slavističke škole* [ur. Ivana Brković i Tatjana Pišković], Zagreb: FF press, pp. 141-155.

Mihaljević, Milica (2021). Muško i žensko u hrvatskome jeziku i leksikografiji – stereotipi i jezična diskriminacija, in: *Rasprave*, 47 (2), pp. 655-685.

Mikelenić, Bojana / Petrak, Marta (2016). Težnja za feminizacijom naziva nositelja javnih funkcija u suvremenom španjolskom i francuskom jeziku, in: *Metodologija i primjena lingvističkih istraživanja* [ur. Sandra Lucija Udier i Kristina Cergol Kovačević], Zagreb: Srednja Europa, pp. 77-92.

Nacionalna klasifikacija zanimanja: izmjene i dopune (2008). Narodne novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_10_124_3556.html (pristup 19. 10. 2022.)

Pišković, Tatjana (2011). *Gramatika roda*, Zagreb: Disput.

Viennot, Éliane i dr. (2017). *L'Académie contre la langue française*, Paris: Éditions iXe.

Viennot, Éliane (2018). *Le langage inclusif: pourquoi, comment*, Paris: Éditions iXe.

Noms animés: problème du genre grammatical en français et en croate

Bien que de nombreux philosophes et philologues se soient penchés sur le problème du genre grammatical depuis l'Antiquité, il n'en demeure pas moins qu'il s'agit d'un sujet qui est toujours pertinent et intéressant. Cet article se focalise sur le genre des noms qui désignent les êtres humains en français et en croate en soulignant certaines similitudes et différences entre ces deux langues. Dans la première partie, l'article indique les mécanismes formels et sémantiques auxquels recourent les locuteurs francophones et croatophones lors de l'attribution et de la reconnaissance du genre grammatical, tandis que dans la deuxième partie il problématise la règle selon laquelle le masculin l'emporte sur le féminin. L'article passe en revue certains aspects de la longue résistance au processus de féminisation des noms de métiers et de fonctions, qui s'est avérée plus forte en France qu'en Croatie.

Mots clés: noms animés, genre grammatical, féminisation, langue française, langue croate

Animate nouns: problem of grammatical gender in French and Croatian

Although many philosophers and philologists have studied the problem of grammatical gender since Antiquity, the fact remains that it is a subject that still remains relevant and interesting. This article focuses on the gender of nouns designating human beings in French and Croatian, highlighting some similarities and differences between these two languages. In the first part, the article indicates the formal and semantic mechanisms that French and Croatian speakers resort to when assigning or recognizing grammatical gender, while in the second part it problematises the rule according to which the masculine gender

prevails over the feminine. The article reviews some aspects of the long resistance to the process of feminization of names of professions and functions, which proved to be stronger in France than in Croatia.

Key words: animate nouns, grammatical gender, feminization, French language, Croatian language